

Jadwiga Sadowska
Uniwersytet w Białymstoku

TWÓRCZOŚĆ JÓZEFA IGNACEGO KRASZEWSKIEGO W ZAINTERESOWANIACH CZYTELNIKÓW I WYDAWCÓW W LATACH 1944–2010

W 1948 roku w ramach państwowej polityki wydawniczej, planowano masowe wydanie najważniejszych, najbardziej poczytnych i poszukiwanych polskich autorów. Wówczas na wniosek Komitetu Upowszechniania Książki (KUK), organu doradczego władz państwowych i partyjnych, w pierwszej kolejności postanowiono wydać książki: Henryka Sienkiewicza (*Krzyżacy* oraz *W pustyni i w puszczy*), Józefa Ignacego Kraszewskiego (*Starosta Warszawski* oraz *Stara baśń*), Tomasza Teodora Jeża (*Naręczona Harambaszy*), Stefanii Sempolowskiej (*Na ratunek*), Elizy Orzeszkowej (*Dziurdziowie*), Jana Wiktora (*Orka na ugorze*), Władysława Orkana (*W roztokach*). Z literatury obcej znalazły się takie dzieła jak: *Matka* Maksyma Gorkiego, *Szosa Wołokolamska* Aleksandra Beka, *Nędznicy* Wiktora Hugo¹. Podane przez KUK tytuły i autorzy byli wskazywani przez czytelników w badaniach ankietowych. Oczywiście, nie wszyscy poszukiwani autorzy mogli liczyć na wzniesienia, a nawet przeciwnie, niektórzy znaleźli się na listach cenzury (np. Maria Rodziewiczówna, Zofia Kossak-Szczucka, Janusz Meissner, Waclaw Sieroszewski, a nawet Kornel Makuszyński).

W polityce wydawniczej końca lat czterdziestych XX wieku już były widoczne nowe tendencje wynikające ze zmian ustrojowych. Zgadzano się jednak uwzględniać klasykę i znalazło to odzwierciedlenie w produkcji wydawniczej. To właśnie w pierwszej powojennej dekadzie ukazało się najwięcej wydań dzieł Kraszewskiego, bo aż 215, Bolesława Prusa, Henryka Sienkiewicza, Adama Mickiewicza, Elizy Orzeszkowej, Juliusza Słowackiego, Marii Konopnickiej, Stefana Że-

¹ M. Korczyńska-Derkacz, *Badania czytelnictwa w Polsce w latach 1945–1950. Między potrzebami czytelnictwymi a oczekiwaniami władzy*, [w:] *Czytanie, czytelnictwo, czytelnik*, pod red. Anny Żbikowskiej-Migoń przy współudziale Agnieszki Luszpak, Wrocław 2011, s. 333.

romskiego. Na liście pierwszych dziesięciu pisarzy znalazło się jeszcze dwoje autorów piszących dla dzieci, mianowicie Ewa Szelburg-Zarembina i Jan Brzechwa². Liczbę wydań w tym czasie ilustruje tabela 1.

Tabela 1. Lista rangowa wydań dzieł polskich pisarzy w latach 1944–1955

	Pisarze	Liczba wydań w latach 1944–1955
1	J. I. Kraszewski	215
2	B. Prus	190
3	H. Sienkiewicz	171
4	A. Mickiewicz	160
5	E. Orzeszkowa	127
6	J. Słowacki	121
7	M. Konopnicka	107
8	S. Żeromski	99
9	E. Szelburg-Zarembina	78
10	J. Brzechwa	73

Na pewno pierwsze miejsce Kraszewskiego na tej liście można przypisać popularności pisarza, można też przypuszczać, że było ono również wynikiem rozległości repertuaru literackiego autora, co w rezultacie przełożyło się na większą liczbę wydań jego dzieł w porównaniu z innymi, równie popularnymi pisarzami. Wydaje się też, że dzieła Kraszewskiego nie były „niebezpieczne” ideologicznie z punktu widzenia ówczesnych władz państwowych, stąd ta wysoka liczba wydań w pierwszej powojennej dekadzie.

Kolejne dwie dekady przynoszą pewne obniżenie liczby wydań nie tylko u Kraszewskiego, ale i u innych pisarzy, niemniej jednak nie zmienia to pierwszego miejsca Kraszewskiego. W całym okresie 1944–2010 dzieła Kraszewskiego miały 642 wydania, co stawia go na drugim miejscu po Sienkiewiczu, a przed takimi autorami, jak: Mickiewicz, Prus, Żeromski. Szczegóły przedstawia tabela 2.

² Dane liczbowe pochodzą z rocznika „Ruch Wydawniczy w Liczbach” 2010, R. 56, tabele: 44: Tytuły i nakłady dzieł niektórych pisarzy polskich; 46: Dzieła polskiej literatury pięknej najczęściej wydawane. Dostępny w Internecie: <http://www.bn.org.pl/zasoby-cyfrowe-i-linki/elektroniczne-publicacje-bn/ruch-wydawniczy-w-liczbach>.

Tabela 2. Lista rangowa polskich pisarzy według liczby wydań (powyżej 300) ich dzieł w latach 1944–2010

	Pisarze	Liczba wydań w latach 1944-2010
1	H. Sienkiewicz	946
2	J.I. Kraszewski	642
3	A. Mickiewicz	602
4	B. Prus	590
5	S. Żeromski	543
6	M. Konopnicka	530
7	J. Brzechwa	495
8	J. Słowacki	390
9	J. Tuwim	368
10	E. Szelburg-Zarembina	312
11	E. Orzeszkowa	310
12	M. Maliński	309

Jeśli jednak spojrzeć na cały okres powojenny w podziale na dekady, to dostrzec można wyraźną cezurę w połowie lat siedemdziesiątych, od których widoczna jest tendencja spadkowa wydań książek Kraszewskiego. Najwyższe wskaźniki dotyczą pierwszego trzydziestolecia, nieco niższe następnych dwóch dekad, ostatnie piętnastolecie wskazuje drastyczny spadek liczby wydań, co ilustruje tabela 3.

Tabela 3. Liczba wydań dzieł pisarzy* w poszczególnych dekadach

	Pisarz	Ogółem	1944-1955	1956-1965	1966-1975	1976-1985	1986-1995	1996-2005	2006-2010
1	H. Sienkiewicz	946	171	107	94	73	230	239	32
2	J.I. Kraszewski	642	215	137	104	59	93	29	5
3	A. Mickiewicz	602	160	58	62	49	91	164	18
4	B. Prus	590	190	93	81	37	87	83	19
5	S. Żeromski	543	99	107	97	47	52	117	24
6	M. Konopnicka	530	107	85	47	38	91	142	20
7	J. Słowacki	390	121	61	35	36	51	72	14
8	E. Orzeszkowa	310	127	49	35	19	27	43	10

* pominięto 4 pisarzy z tab. 2, których twórczość w całości przypada na wiek XX.

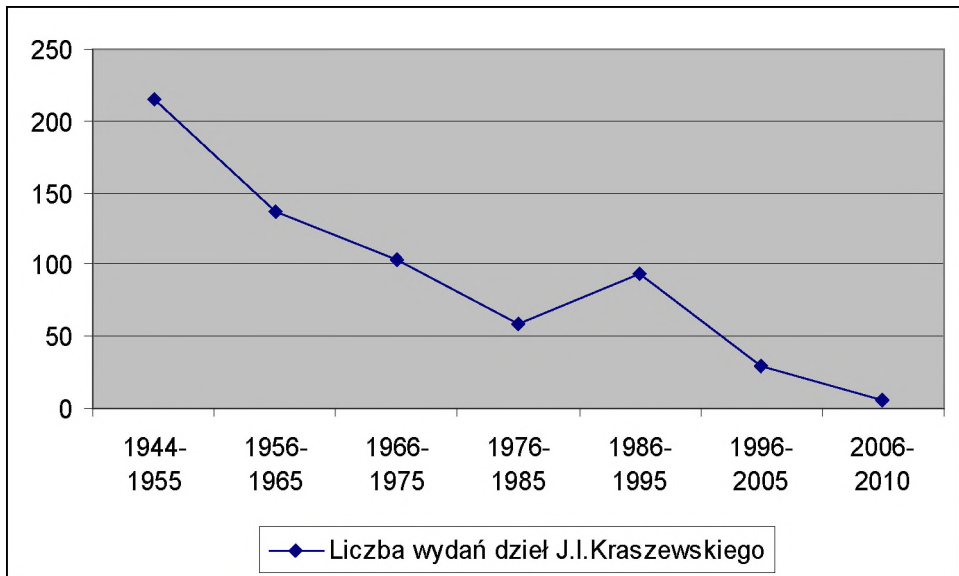
Po roku 1990 rynek wydawniczy w Polsce zmienił się. W wyniku transformacji społeczno-ustrojowej stał się wolnym rynkiem, bez ograniczeń cenzuralnych, bez narzucanej polityki wydawniczej, bez przydziału papieru. Pojawili się w wielkiej liczbie nowi wydawcy, zwiększyła się istotnie liczba autorów zagranicznych obecnych na polskim rynku, zwłaszcza z literatury zachodniej. Książka stała się

towarem. Niewątpliwie, czynniki te wpłynęły na repertuar wydawniczy. Jak w tej sytuacji wygląda zainteresowanie wydawców twórczością Kraszewskiego?

Na podstawie danych „Ruchu Wydawniczego w Liczbach” można stwierdzić, że twórczość Kraszewskiego w dekadzie 1986–1995 z liczbą 93 wydania znalazła się na wysokim, szóstym miejscu po Henryku Sienkiewiczu (225), Joannie Chmielewskiej (118), Mieczysławie Malińskim (114), Marii Rodziewiczównie (101), Janie Brzechwie (95), przed Marią Konopnicką (91), Adamem Mickiewiczem (90), Bolesławem Prusem (87). Był to okres przejściowy pomiędzy państwową polityką wydawniczą a wolnym rynkiem.

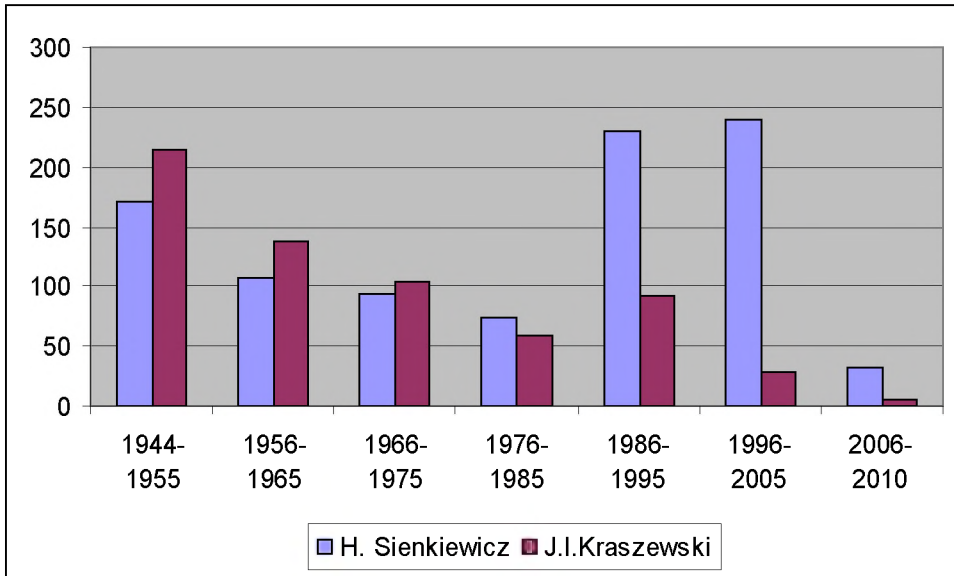
Następna dekada, 1996–2005 wskazuje na zdecydowany spadek zainteresowania twórczością Kraszewskiego. Liczba wydań wynosi 29, co stawia go na 56 miejscu (na tym samym miejscu znalazła się Zofia Kossak-Szczucka). W ostatnich latach (2006–2010) spadek wydań pogłębia się i wynosi tylko 5, co stawia Kraszewskiego w drugiej setce polskich autorów (111 miejsce). Niezmiennie na pierwszym miejscu utrzymuje się Sienkiewicz. Kraszewskiego wyprzedzają nie tylko nowi pisarze, ale także pisarze, z którymi konkurował w pierwszej powojennej dekadzie: Mickiewicz, Konopnicka, Żeromski, Prus, Słowacki, Orzeszkowa.

Powody tego stanu rzeczy zapewne są złożone. Pojawiło się wiele nowych nazwisk pisarzy polskich i zagranicznych, wyeliminowano twórczość Kraszewskiego z lektur szkolnych. Ale też być może powodem jest odchodzenie współczesnego czytelnika, zwłaszcza chyba młodego, od powieści historycznej czy obyczajowej. Może tematyka i język powieści Kraszewskiego odbierane są dziś jako przestarzałe. Ale być może ma na to wpływ ogólnie wysoka liczba wydań dzieł Kraszewskiego w przeszłości, co oznacza, że czytelnicy mają dzieła Kraszewskiego pochodzące z lat wcześniejszych i dlatego nie są zainteresowani kupowaniem nowych wydań. Mogą je też otrzymać w każdej bibliotece. Jeśli zaś czytelnicy nie kupują, wydawcy przestają wydawać. Na ile teza ta ma uzasadnienie, mogłyby potwierdzić badania, które odpowiedziałyby na pytanie, czy czytelnicy są zainteresowani twórczością Kraszewskiego i na ile oferta wydawnicza różni się z potrzebami czytelniczymi. Niewątpliwie, z punktu widzenia wydawniczego zainteresowanie twórczością Kraszewskiego maleje, co ilustruje wykres 1.

Wykres 1. Wydania dzieł J.I. Kraszewskiego w poszczególnych dekadach

Porównanie wydań dzieł Kraszewskiego i Sienkiewicza, dwóch najpopularniejszych pisarzy w okresie powojennym wyraźnie ilustruje dynamikę zmian (wykres 2) – wysokie wskaźniki w pierwszym dziesięcioleciu będące wynikiem polityki wydawniczej państwa, gdy przygotowano masowe i tanie wydania dzieł klasyków, w tym Kraszewskiego, Sienkiewicza, Mickiewicza, Prusa, Żeromskiego, pewna stabilizacja w następnych dwóch dekadach z przewagą Kraszewskiego i całkowicie odmienne tendencje od połowy lat siedemdziesiątych – rosnące wskaźniki u Sienkiewicza, spadkowe u Kraszewskiego.

Wykres 2. Porównanie proporcji wydań dzieł Kraszewskiego i Sienkiewicza w poszczególnych dekadach

Patrząc na wydania poszczególnych tytułów można stwierdzić, że w okresie powojennym, najczęściej wydań miała *Stara baśń* (62), następnie *Brühl*, *Hrabina Cosel* i *Ulana* (po 20) oraz *Historia o Janaszu Korczaku i pięknej miecznikównie* (15). Trzeba jednak zwrócić uwagę, że tylko *Stara baśń* jest ciągle wznawiana, natomiast cztery pozostałe powieści coraz rzadziej. Ilustruje to tabela 4.

Tabela 4. Tytuły powieści J. I. Kraszewskiego powyżej 15 wydań w latach 1944-2010

	Tytuły	Ogółem	1944-1955	1956-1965	1966-1975	1976-1985	1986-1995	1996-2005	2006-2010
1	<i>Stara baśń</i>	62	16	6	9	5	7	17	2
2	<i>Brühl</i>	20	6	4	7	2	-	1	-
3	<i>Hrabina Cosel</i>	20	4	5	5	1	2	3	-
4	<i>Ulana</i>	20	12	3	2	1	1	1	-
5	<i>Historia o Janaszu Korczaku</i>	15	5	6	4	-	-	-	-

Brak jest dokładnych danych statystycznych dotyczących liczby wydań innych powieści Kraszewskiego, ale jak można przypuszczać, wysokie liczby (jednak poniżej 15 wydań) miały dzieła należące przez dłuższy czas do listy lektur szkol-

nych. Oprócz podanych wyżej (z wyjątkiem *Hrabiny Cosel*) były to między innymi (w nawiasie podano lata obowiązywania w różnych typach szkół):

Dziecię Starego Miasta (1946–1949, 1957–1960, 1985–1999)

Król chłopów (1951–1957, 1963–1968)

Królewscy synowie (1948, 1959–1968)

Kwiat paproci (1948–1950, 1956–1957, 1977–1982)

Powrót do gniazda (1948–1950, 1957, 1959–1960, 1963–1968)

Saskie ostatki (1959–1968, 1987–1999)

Zygmuntowskie czasy (1946, 1948, 1956–1968, 1978–1984, 1987–1999)

Do lektur należało jeszcze ponad 20 innych dzieł Kraszewskiego, choć obowiązywały w krótszym czasie, takie jak: *Bajbuza*, *Biały książę*, *Bitwa pod Płowcami*, *Boleszczyce*, *Boży gniew*, *Bracia Zmartwychwstańcy*, *Diabeł*, *Dziad i baba*, *Historia kolka w płocie*, *Kraków za Łoktka*, *Lubonie*, *Masław*, *Morituri*, *Nad Goplem*, *Ostap Bondarczuk*, *Sfinks*, *Syn Jazdona*, *Tulacze*, *Waligóra*, *Warszawa w 1794 r.*, *Z siedmioletniej wojny*, *Za Sasów*³.

Twórczość Kraszewskiego w zainteresowaniach czytelnicznych

W ciągu pierwszych pięciu lat po wojnie powstało w Polsce kilkanaście ośrodków badań czytelnicznych. Najważniejsze z nich były dwa: wspomniany już Komitet Upowszechnienia Książki oraz Biuro Badań Czytelnictwa, istniejące w ramach Spółdzielni Wydawniczej „Czytelnik”. W maju 1947 roku Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik” zorganizowała w Warszawie konferencję czytelniczną, na której Aniela Mikucka (kierowniczka Biura „Czytelnika”) przedstawiła wyniki badań nad zainteresowaniami czytelnickimi młodzieży szkolnej, przeprowadzonymi przez Biuro jesienią 1945 roku w Warszawie, Łodzi, Krakowie i Katowicach. Użytkowano 5648 odpowiedzi z 18 szkół. Badania te wykazały, że największą popularnością cieszyły się książki Henryka Sienkiewicza: *Trylogia*, *Krzyżacy*, *Quo vadis*, *W pustyni i w puszczy*. Jako drugiego wskazano Bolesława Prusa, trzeciego Adama Mickiewicza, czwarte miejsce – zwłaszcza u dziewcząt – zajmowała Maria Rodziewiczówna. Na kolejnych miejscach znaleźli się: Stefan Żeromski, Józef Ignacy Kraszewski, Eliza Orzeszkowa, Kornel Makuszyński, Władysław Reymont i Juliusz Słowacki. Tak więc Kraszewski w ocenie uczniów znalazł się na szóstym miejscu wśród klasyków polskiej literatury⁴.

³ A. Franaszek, *Od Bieruta do Herlinga-Grudzińskiego*, Warszawa 2006, s. 120-121.

⁴ M. Korczyńska-Derkacz, dz. cyt., s. 324-325.

Podobny wynik (siódme miejsce Kraszewskiego) pokazały badania przeprowadzone w I Miejskiej Wypożyczalni książek dla dorosłych w Łodzi od kwietnia 1945 do października 1947 roku. Objęto nimi pracowników umysłowych, robotników, osoby uczące się. W wyniku analizy 550 ankiet i rozmów bezpośrednich ustalono listę najchętniej czytanych pisarzy, która w zasadzie pokrywała się z wynikami Biura Badań Czytelniczych. Wskazywano następujących pisarzy: Henryk Sienkiewicz (294), Bolesław Prus (258), Stefan Żeromski (230), Maria Rodziewiczówna (188), Władysław Reymont (139), Eliza Orzeszkowa (129), Józef Ignacy Kraszewski (107), Adam Mickiewicz (100), Janusz Meissner (69), Jack London (57), Kornel Makuszyński (56), Juliusz Słowacki (56), Zofia Kossak-Szczucka (47)⁵.

W 1947 roku w Łodzi przeanalizowano zainteresowania czytelników bibliotek publicznych. Na podstawie analizy 7000 kart czytelniczych stwierdzono, że dorośli, a zwłaszcza uczące się robotnice najchętniej wypożyczają dzieła Marii Rodziewiczówny, Gabrieli Zapolskiej, Elizy Orzeszkowej, Selmy Lagerlöf, J.I. Kraszewskiego (*Hrabina Cosel* i *Chata za wsią*), Heleny Mniszkówny⁶.

Warto też wspomnieć o badaniach przeprowadzonych w tym samym czasie wśród czytelników w wieku 7-14 lat na podstawie ankiet z bibliotek publicznych. Wśród książek cieszących się największym powodzeniem znalazła się na czwartym miejscu *Stara baśń* Kraszewskiego⁷ po *Panience z okienka* Deotymy, a przed *Tajemniczą wyspą* Juliusza Verne'a.

Najszerzy zasięg miały badania czytelnicze przeprowadzone w latach 1947–1948 przez Biuro Badań Czytelnictwa „Czytelnik”⁸. Do grudnia 1948 roku otrzymano 70.334 odpowiedzi od czytelników bibliotek. Wyniki ankiety nie zostały upublicznione, bowiem uzyskane odpowiedzi nie odpowiadały oczekiwaniom władz, a samo Biuro Badań zostało rozwiązane. Wyniki wskazywały, że czytelnicy interesują się autorami, których utwory już wówczas podlegały selekcji i były usuwane z bibliotek. Dotyczyło to takich pisarzy, jak: Maria Rodziewiczówna, Janusz Meissner, Zofia Kossak-Szczucka, Jan Dobraczyński, Tadeusz Dołęga-Mostowicz). Ankieta wykazała, że najbardziej poszukiwani pisarze to: Sienkiewicz (17651 wskazań), Prus (7455), Kraszewski (5473), Żeromski (5167), Rodziewiczówna (4753). Badania potwierdziły wysoką (trzecią) pozycję Kraszewskiego.

Niewątpliwie powojenne wysokie zainteresowanie twórczością takich pisarzy, jak Sienkiewicz, Kraszewski, Rodziewiczówna, Orzeszkowa, Makuszyński,

⁵ Tamże, s. 328.

⁶ Tamże, s. 330.

⁷ Tamże, s. 326.

⁸ S. A. Kondek, *Czytelnik bez własności. Miejsce czytelnictwa w państwowym systemie obiegu książek w latach 1949–1955*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1996 [dr. 1998], R. 32, s. 75-77.

Kossak-Szczucka należy wiązać z okresem przedwojennym. Czytelnicy wypowiadający się o lekturach w latach czterdziestych XX w. ukształtowali swoje zainteresowania w okresie przedwojennym i chętnie sięgali do lektur, które wówczas były popularne, albo na których wyrosli. Potwierdzają to wspomnienia osób z wywodzących się z Kresów, które opowiadają o swoich lekturach i księgozbiorach prywatnych sprzed wojny, gdzie powtarzają się nazwiska klasyków polskiej literatury, w tym także Kraszewskiego⁹.

Chyba także do tej grupy czytelników wychowanych na lekturach przedwojennych, należy zaliczyć emigrację. Warto tu przytoczyć wypowiedzi o zainteresowaniach czytelniczych Polaków w Niemczech z lat siedemdziesiątych XX wieku. Istniejący od 1922 roku Związek Polaków w Niemczech¹⁰ prowadził swoje niewielkie biblioteki (w tym w Bochum, Düsseldorfie, Mannheim, Karlsruhe, Essen). Ze sprawozdań z lat siedemdziesiątych zamieszczanych na łamach czasopisma „Ogniw” wynika, że najbardziej poczytni pisarze w 1971 roku, to w kolejności: Sienkiewicz, Kraszewski, Rodziewiczówna. W 1972 roku byli to: Sienkiewicz, Prus, Kossak-Szczucka. Współpracująca z jedną z tych bibliotek (w Mannheim) Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie, przekazała 146 tytułów książek, o które specjalnie proszono. Były wśród nich powieści Kraszewskiego, Rodziewiczówny, Sienkiewicza, a także pisarzy współczesnych, takich jak Krystyna Siesicka, Halina Snopkiewiczowa, Wojciech Żukrowski¹¹. Książki klasyków traktowano na emigracji w Niemczech jako czynniki podtrzymujące polskość. Na łamach wspomnianego czasopisma czytamy:

Jesteśmy Polakami i nie wolno nam separować się od tej skarbnicy i kultury obyczajów narodowych. Książka polska ma być dla nas codziennym pokarmem, podtrzymującym przy życiu mowę ojców oraz ojczyste obyczaje. [...] Któż z nas nie zna *Trylogii*, a zwłaszcza *Quo vadis* Sienkiewicza? [...] A któż nie znalazby Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego – owej trójcy poezji polskiej. A komu obcy jest Kraszewski z jego *Starą baśnią* i tyloma innymi znakomitymi powieściami historycznymi!

I dalej:

Wiecznie żywy jest Sienkiewicz z *Ogniem i mieczem*, z *Potopem*, *Panem Wołodyjowskim* i z *Quo vadis*, dalej Reymont z *Chłopami*, Morcinek z *Wyrąbanym*

⁹ Zob. J. Wróblewski, *Z dziejów książki polskiej na Litwie Kowieńskiej w okresie międzywojennym*, „Roczniki Biblioteczne” 1987, R. 31, z. 2, s. 109-149.

¹⁰ W roku 1970 Związek Polaków w Niemczech (Bund der Polen in Deutschland) liczył ponad 5 tys. stałych członków zorganizowanych w 24 oddziałach.

¹¹ J. Wróblewski, *Rola książki polskiej w działalności Związku Polaków w Niemczech po drugiej wojnie światowej*, „Roczniki Biblioteczne” 1988, R. 32, z. 2, s. 150-153, przypis 48.

*chodnikiem i Czarną Julką, Rodziewiczówna z całością swych powieści, Kraszewski ze Starą baśnią, z Brühlem, Hrabiną Cosel, Chatą za wsią [...]*¹².

Na zakończenie przytoczmy słowa jednego z przedwojennych jeszcze organizatorów polskiego czytelnictwa w Niemczech, Pawła Jaśka, opublikowane na łamach czasopisma „Ogniwo” w 1972 roku:

Dopóki z regałów ściennych spoglądać będą na nas dzieła Sienkiewicza, Kraszewskiego, Prusa, Reymonta, Żeromskiego, Rodziewiczówny, Orzeszkowej, Kossak-Szczuckiej i tylu innych naszych powieściopisarzy, a bohaterzy tych książek będą naszymi przyjaciółmi, dopóty istnieje gwarancja, że polskość nasza nie zaginie¹³.

Jak już wspomniano w 1949 roku zlikwidowano praktycznie wszystkie ośrodki badań czytelniczych i władze państwowe same decydowały o tym, co należy wydawać, nie kierując się potrzebami i oczekiwaniami czytelników. Sytuacja ta zmieniła się pod koniec lat pięćdziesiątych. W 1955 roku rozpoczął działalność Instytut Książki i Czytelnictwa w Bibliotece Narodowej, do którego zadań należały m.in. badania czytelnicze różnych grup społecznych. Prowadzone badania wskazywały, że twórczość J. I. Kraszewskiego cieszyła się dosyć dużą popularnością. Zwykle mieścił się on w pierwszej dziesiątce najbardziej poczytnych autorów (polskich i zagranicznych).

W badaniach młodzieży wiejskiej przeprowadzonych w 1966 roku, Kraszewski znalazł się na ósmym miejscu wśród „ulubionych pisarzy” po: H. Sienkiewiczu, B. Prusie, A. Mickiewiczu, Karolu Mayu, Arkadym Fiedlerze, S. Żeromskim, E. Orzeszkowej, a przed J. Vernem i M. Konopnicką¹⁴. Takie same badania przeprowadzone w 1977 roku w tej samej grupie społecznej dały Kraszewskiemu piąte miejsce po: Siesickiej, Sienkiewiczu, Żeromskim, Mickiewiczu, a przed Prusem, Marią Dąbrowską, Orzeszkową, Zofią Nalkowską, Alfredem Szklarskim¹⁵. Co ciekawe, wśród autorów „ulubionych lektur” młodzieży wiejskiej według płci Kraszewski został wskazany tylko przez dziewczęta (na czwartym miejscu), co być może wiązać należy z typem powieści reprezentowanej przez pisarza (obyczajowo-historycznej)¹⁶.

¹² Tamże, s. 156-157.

¹³ Tamże, s. 173.

¹⁴ K. Wolff, *Książka w życiu i kulturze współczesnej młodzieży wiejskiej*, Warszawa 1988, s. 101.

¹⁵ Tamże, s. 103.

¹⁶ Tamże, s. 152.

chłopcy

1. H. Sienkiewicz
2. A. Mickiewicz
3. S. Żeromski
4. A. Szklarski
5. J. Verne

dziewczęta

1. K. Siesicka
2. H. Sienkiewicz
3. S. Żeromski
- 4. J. I. Kraszewski**
5. A. Mickiewicz

W ogólnopolskich badaniach czytelniczych przeprowadzonych przez GUS w 1972 roku na osobach powyżej 15 lat wskazano 10 najpoczytniejszych autorów (polskich i obcych). Byli to według kolejności wskazań: Sienkiewicz, Kraszewski, Żeromski, Prus, Mickiewicz, Orzeszkowa, Konopnicka, Ernest Hemingway, Rodziewiczówna, Siesicka¹⁷.

Dwadzieścia lat później, w podobnych ogólnopolskich badaniach z 1992 roku¹⁸ Kraszewski znalazł się na czwartym miejscu listy rangowej ze wskazaniem 4%) (piąte miejsce alfabetycznie), po: Sienkiewiczu (8%), Rodziewiczównie (7%), Robercie Ludlumie (5%). W tej samej grupie, co Kraszewski, znalazły się dwie pisarki: Hedwig Courts-Mahler i Stanisława Fleszarowa-Muskat. W następnej grupie ze wskazaniem 3% znalazł się także Żeromski. Zmiana zainteresowań czytelniczych w latach dziewięćdziesiątych jest efektem pojawienia się nowych możliwości na wolnym rynku. Cenzurowane wcześniej ze względu na tematykę kresową, książki Rodziewiczówny wydawane po 1990 roku pozwoliły na przesunięcie się tej autorki na drugie miejsce. Pojawili się też modni autorzy zagraniczni, tacy, jak Robert Ludlum, Arthur McLean czy Frederic Forsyth. Ostatecznie lista najpopularniejszych autorów w 1992 roku wyglądała następująco:

- H. Sienkiewicz (8% wskazań)
- M. Rodziewiczówna (7%)
- R. Ludlum (5%)
- H. Courts-Mahler (4%)
- J. I. Kraszewski (4%)**
- S. Fleszarowa-Muskat (4%)
- A. MacLean (3%)
- F. Forsythe (3%)
- K. Follet (3%)
- S. Żeromski (3%)

¹⁷ Tamże, s. 101.

¹⁸ G. Straus, K. Wolff, *Czytanie i kupowanie książek w Polsce w 1994 r. (raport z badań)*, Warszawa 1996, s. 54.

W ogólnopolskich badaniach z 1994 roku lista najpopularniejszych autorów nieco zmieniła się, a Kraszewski znalazł się na czwartym miejscu (ze wskaźnikiem niższym, bo tylko 2%) po Sienkiewiczu, Mickiewiczu, Rodziewiczównie, przed Ludlumem, Żeromskim, Prusem i Margaret Mitchell¹⁹.

W podobnych badaniach w 2002 roku Kraszewski uzyskał 2% wskazań, co dawało mu miejsce po Sienkiewiczu (5% respondentów), J.R.R. Tolkienie (4%), Mickiewiczu (4%), a przed m.in. Prusem, Żeromskim, Joanną Chmielewską, Nałkowską (po 1%). Dodajmy, że taki sam wskaźnik (2%) uzyskała Joanne K. Rowling, autorka książek o Harrym Potterze²⁰.

W ogólnopolskich badaniach czytelniczych najpopularniejszych autorów w 2006 roku Kraszewski uzyskał 1% wskazań, podobnie jak Stanisław Lem, Jan Parandowski, Reymont, Ludlum, William Szekspir. Wyższe wskaźniki popularności uzyskali: Sienkiewicz (6%), Dan Brown (6%), Mickiewicz (4%). Po 2% uzyskali: Paulo Coelho, Jan Paweł II, Katarzyna Grochola, Prus, Sofokles, J. R.R. Tolkien, Janusz Leon Wiśniewski, Żeromski²¹.

W badaniach czytelniczych z 2008 roku Kraszewski nie zyskał minimum, czyli przynajmniej 1% wskazań. Wielokrotnie wspominany Sienkiewicz uzyskał 5% wskazań²².

Wskaźniki badań czytelniczych reprezentacji całej populacji Polaków potwierdzają więc ciągle zainteresowanie twórczością Kraszewskiego. Znajduje się on w pierwszej dziesiątce najpopularniejszych autorów, przy czym, co ważne, w tych badaniach uwzględniani są także autorzy zagraniczni.

Wydaje się jednak, że zmieniają się zainteresowania młodych czytelników. Badania lektur maturzystów przeprowadzone przez Instytut Książki i Czytelnictwa BN na przełomie wieku XX i XXI wskazują, że najczęściej ignorowanymi autorami, to znaczy nieczytanymi lekturami obowiązkowymi, są: *Trylogia* Sienkiewicza, *Lalka* Prusa, *Chłopi* Reymonta, *Nad Niemnem* Orzeszkowej, *Przedwiośnie* Żeromskiego, *Wesele* Wyspiańskiego²³. Nie ma na tej liście Kraszewskiego, bo nie ma go na liście lektur. Gdyby był, najprawdopodobniej znalazłby się obok nieczytanych klasyków polskiej literatury, którzy w badaniach ogólnopolskich zajmują ciągle wysokie miejsca.

¹⁹ Tamże, s. 54.

²⁰ G. Straus, K. Wolff, S. Wierny, *Książka na początku wieku. Społeczny zasięg książki w Polsce w 2002 roku*, Warszawa 2004, s. 103.

²¹ K. Wolff, *Zasięg książki w Polsce, czyli co czytelnicy i nabywcy książek mają do powiedzenia bibliotekarzom*, [w:] *Zbiory i zasoby informacyjne bibliotek publicznych*, Warszawa 2009, s. 34.

²² I. Koryś, K. Wolff, *Wybieram książkę. Społeczny zasięg książki w Polsce w 2008 roku*, Warszawa 2010, s. 59-60.

²³ G. Straus, *Modelowi sukcesorzy, indywidualiści, eklektycy*, Warszawa 2005, s. 88.

Twórczość Kraszewskiego w formie elektronicznej

Ostatnie lata to ekspansja książki elektronicznej (e-book) skierowanej raczej do czytelników młodszej generacji. Jak się okazuje, twórczość Kraszewskiego znajduje poczesne miejsce wśród e-booków. Według stanu z czerwca 2012 roku aż 286 tytułów Kraszewskiego²⁴ można kupić w tej formie, przy czym są tu nie tylko dzieła najbardziej znane i popularne, jak *Stara baśń*, *Hrabina Cosel*, *Chata za wsią* czy *Zygmuntowskie czasy*, ale dzieła znacznie mniej znane, jak choćby: *Biografia Sokalskiego organisty*, *Boża czeladka*, *Boży gniew*, *Czarna godzina*, *Czarna perłka*. Warto też podkreślić, że w tej formie dostępne są także utwory publicystyczne: *Kartki z podróży 1858–1864*, *Wspomnienia z Wołynia, Polesia i Litwy*, historycznoliterackie, jak: *Druskienniki: szkic literacko-lekarski*, *Dziś i lat temu trzysta: studium obyczajowe (charakterystyka Reja z Nagłowic)*, *Władysław Syrokomla (Ludwik Kondratowicz)*, *Pamięci Wincentego Pola*, historyczne: *Wilno od początków jego do roku 1750*, a także z zakresu sztuki: *Sztuka u Słowian, szczególnie w Polsce i Litwie*, *Materiały do historii sztuki w Polsce : słownik malarzów polskich i obcych w Polsce przebywających...*

Wiele zatem wskazuje, że twórczość Kraszewskiego, choć rzadziej ukazująca się drukiem w ostatnim dziesięcioleciu, jest dostępna w postaci elektronicznej. Na pewno ważnym kryterium dla wydawców książek elektronicznych jest wygaśnięcie praw majątkowych autorskich oraz przeniesienie twórczości Kraszewskiego do tzw. domeny publicznej. Czy dzieła te będą kupowane i czytane? Zapewne z czasem pokażą to odpowiednie badania.

Zakończenie

Analiza dziejów wydawniczych twórczości Kraszewskiego w okresie 1944–2010 wskazuje, że zajmuje on drugie (po Sienkiewiczu) miejsce pod względem liczby wydań swoich dzieł – 642. Do połowy lat siedemdziesiątych utrzymywał się na pierwszym miejscu z łączną liczbą wydań 456 (przed Sienkiewiczem – 372 wydania). Od połowy lat siedemdziesiątych XX wieku widać powolny spadek i przechodzenie Kraszewskiego na dalsze pozycje w rankingu polskich pisarzy ocenianych liczbą wydań ich dzieł. Istotną cezurą jest rok 1990, początek wolnego rynku książki w Polsce, gdy liczba wydań dzieł Kraszewskiego drastycznie spada. Ostatnie pięciolecie (2006–2010) przesuwa jego twórczość do drugiej setki autorów

²⁴ <http://ebooki.swiatecytnikow.pl/szukaj/j%C3%B3zef-ignacy-kraszewski?&>. Dostępny w Internecie [dostęp: 5.06.2012].

(111 miejsce), porównywany z nim wcześniej Sienkiewicz znajduje się ciągle na pierwszym miejscu.

Najpopularniejszą powieścią Kraszewskiego jest *Stara baśń*, która w okresie powojennym była wydawana 62 razy.

Z kolei z ogólnopolskich badań czytelniczych wynika, że niemal do ostatnich lat Kraszewski zaliczany jest do najpopularniejszych pisarzy, mieszcząc się w pierwszej dziesiątce, a zwykle na czwartym, piątym, szóstym miejscu. Biorąc jednak pod uwagę badania czytelników młodszych, można chyba wyciągnąć wnioski, że wysoka pozycja Kraszewskiego jest wynikiem zainteresowań czytelniczych starszego pokolenia, dzisiejszych 50- czy 60-latków, którzy czytają Kraszewskiego, którzy poznali jego twórczość w młodości, między innymi jako lektury szkolne, może także mają je w domowych bibliotekach. Współczesne pokolenie 20- czy 30-latków twórczości Kraszewskiego chyba raczej nie czyta, a zatem również nie kupuje. Taką tezę potwierdzałyby też przedstawione wcześniej wydania dzieł Kraszewskiego, dla których wyraźną cezurą jest rok 1990, ale tezie tej w jakimś stopniu przeczy wysoka liczba dzieł Kraszewskiego w formie elektronicznej.

Bibliografia

Franaszek Anna, *Od Bieruta do Herlinga-Grudzińskiego. Wykaz lektur szkolnych w Polsce w latach 1946–1999*, Warszawa : BN 2006

Kondek Stanisław Adam, *Czytelnik bez właściwości. Miejsce czytelnictwa w państwowym systemie obiegu książek w latach 1949–1955*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1996, R. 32, s. 57-86

Korczyńska-Derkacz Małgorzata, *Badania czytelnictwa w Polsce w latach 1945–1950. Między potrzebami czytelniczymi a oczekiwaniami władzy*. W: *Czytanie, czytelnictwo, czytelnik*. Pod red. Anny Żbikowskiej-Migoń przy współudziale Agnieszki Łuszek, Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2011, s. 323-336

Koryś Izabela, Wolff Katarzyna, *Wybieram książkę. Społeczny zasięg książki w Polsce w 2008 roku*, Warszawa: BN 2010

„Ruch Wydawniczy w Liczbach” 2010 R. 56, tabele: 44: Tytuły i nakłady dzieł niektórych pisarzy polskich; 46: Dzieła polskiej literatury pięknej najczęściej wydawane. Dostępny w Internecie <http://www.bn.org.pl/zasoby-cyfrowe-i-linki/elektroniczne-publicacje-bn/ruch-wydawniczy-w-liczbach>

Straus Grażyna, *Modelowi sukcesorzy, indywidualiści, eklektycy*, Warszawa : BN 2005

Straus Grażyna, Wolff Katarzyna, *Czytanie i kupowanie książek w Polsce w 1994 r. (raport z badań)*, Warszawa : BN 1996

Straus Grażyna, Wolff Katarzyna, Wierny Sebastian, *Książka na początku wieku. Społeczny zasięg książki w Polsce w 2002 roku*, Warszawa : BN 2004

Wolff Katarzyna, *Książka w życiu i kulturze współczesnej młodzieży wiejskiej*, Warszawa : BN 1988

Wolff Katarzyna, *Zasięg książki w Polsce, czyli co czytelnicy i nabywcy książek mają do powiedzenia bibliotekarzom*. W: *Zbiory i zasoby informacyjne bibliotek publicznych*, Warszawa : BN 2009, s. 18-34

Wróblewski Jan, *Rola książki polskiej w działalności Związku Polaków w Niemczech po drugiej wojnie światowej*, „Roczniki Biblioteczne” 1988, R. 32, z. 2, s. 141-176

Wróblewski Jan, *Z dziejów książki polskiej na Litwie Kowieńskiej w okresie międzywojennym*, „Roczniki Biblioteczne” 1987, R. 31, z. 2, s. 109-149

JÓZEF IGNACY KRASZEWSKI'S OEUVRE PERCEIVED BY READERS AND PUBLISHERS IN 1944 – 2010

The paper looks at the popularity of Józef Ignacy Kraszewski's oeuvre in Poland in the period 1944-2010. The analysis draws on the number of Kraszewski's publications as documented in the updated national bibliography and in the statistical yearbook "Publications in Numbers". From the data that can be found there we can see that since WW II Kraszewski's books have been published 642 times, which makes him second on the national list, just after Henryk Sienkiewicz. The first three decades of the period were the time when Kraszewski was the most frequently re-published Polish author. However, the 1990s saw a drop in the number of publications, which was occasioned by the emergence of free publishing market in Poland, and the increasing competition on the part of other Polish and foreign authors. The popularity of Kraszewski's oeuvre among Polish readers has been demonstrated on the basis of all-Poland reports on readership prepared by different institutions (e.g. The Book and Readership Institute of the National Library). The reports testify to Kraszewski's oeuvre's significant popularity – even at the beginning of the 21st century he was among ten most popular (Polish and foreign) writers.